

MIELI KESKELLÄ SUUTA

ARJA JOKINEN & KIRSI JUHILA & EERO SUONINEN. **Diskurssianalyysi liikkeessä.** Vastapaino, Tampere. 1999. 281 s.

Teos vie lukijan diskurssin kiehtovaan maailmaan, yritykseen ymmärtää vuorovaikutusta kasvokkaisena kommunikaationa, tekstien välityksellä tapahtuvana viestintänä sekä historiallisina vuorovaikutusketjuina, sosiaalisen todellisuuden kuvaajana. Diskurssianalyysin asema määrittyy tutkimusmenetelmänä ja suhteessa muihin menetelmiin. Antaapa se käytännön ohjeitakin metodista kiinnostuvalle. Kolmen kirjoittajan aikaansaannos on asettanut toimivalle vuorovaikutukselle ja siten itse diskurssillekin oivan käytännön testausalustan.

Diskurssianalyysin perusajatuksena on, että kuulemamme viesti ei ole pelkästään se miltä se kuulostaa. Viestiä on aina tarkasteltava siinä tilanteessa, missä se lähetetään ja sen valossa, millaisia arvotuksia, oletuksia ja mielikuvia kuulijalla sen suhteen on ja syntyy. Kielenkäyttöä tarkastellaan ja tutkitaan tekemisenä, joka on osa sosiaalista prosessia, kokonaisuutta ja todellisuutta. Samoin tutkitaan puhujan kielellisessä toiminnassaan, sillä hetkellä, itseensä sijoittamaa identiteettiä ja roolia sekä mm. millaista kategorisointia hän käyttää. Kieli ajatellaan välineenä, jolla ihmiset sekä prosessoivat että jakavat ymmärrystään ja sosiaalista todellisuuttaan. 'Miten' on diskurssianalyysin keskeinen kysymys.

Diskurssianalyysin tutkimuksen kohteena olevaa puhetta tai keskustelua on myös mm. kirjallinen ilmaisu – sekin nähdään eräänlaisena 'rakas päiväkirja' -keskusteluna tai haastavana kannanottona vaikkapa lehtiartikkelissa. Keskustelu voi olla 'elävää' eli tutkimusote osallistuva tai etnografinen tai aineisto erityisesti tutkimusta varten kerättyä. Kaikki kielen välineet, kuten metaforat, määrällistäminen (suuri, jättiläismäinen), konsensus, etäännyttäminen, reflektio, sitoutuminen, vahvistaminen, toisto, konfrontaatio, asiantuntijuus, narratiivisuus, luokittelu ja faktisuus, ovat tutkimuksen fokuksessa.

Tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysi saattaa olla asiaan vihkiytymättömälle hämmentävä. Seminaarissa tutkija esittelee vuoropuhelua, sen painotuksia, nyansseja

ja yksityiskohtien eri ulottuvuuksia. Keskustelun sisältöön ja lopputulokseen ei oteta välttämättä kantaa lainkaan. Eihän tästä synny mitään, ajattelee kärsimätön kuulija. Idean ydin onkin siinä, että itse viestejä ei tulkita sinällään, vaan – usein tiedostamatonta - tapaa ilmaista ja tuottaa viesti ja siitä seuraavat merkitykset tutkittavalle ilmiölle. Diskurssianalyysi tutkiikin kuvauksia ja selontekoja. Tutkimusaineisto saattaa myös olla hyvin rajattu, yksittäinen tapaus tai katkelma, mutta kielen tuottamisen analyysi sitä syvempää ja tarkempaa.

Sosiaalinen todellisuus on aina kulttuuri- ja aikakaussidonnainen, eikä sama viesti tarkoita välttämättä samaa asiaa eri konteksteissa. Diskurssi on melkoisen epävarma prosessi. Myöskään sen muutos ei ole mitenkään nopeaa – totutuista viesteistä irrottautuminen on yhtä vaikeaa kuin niiden muuttumisen ennustaminen. Muutokseen vaikuttavat niin moraaliset ja ideologiset kuin tiedolliset ja käytännön kysymyksetkin. Ennenkaikkea diskurssi on osa vuorovaikutusta; viestin lähettämisen ja vastaanottamisen synteesi. Puhumattakaan, mitä lisäjuonteita siihen tuo yhden viestin aktivoima toinen ja kolmas viesti, vuoropuhelu – jatkoselonteko. Diskurssia säätelevät myös samat lainalaisuudet kuin sosiaalista todellisuutta yleensäkin, kuten ihmisten väliset suhteet, roolit ja vallankäyttö.

Diskurssianalyysin sukulaistraditioita ovat mm. semiotiikka, etnografia ja retoriikka sekä keskusteluanalyysi ja sosiaalinen konstruktionismi. Nekin etsivät puheen ja viestin merkityksiä sieltä, missä niiden olettaisi olevan itsestäänselvyys. Ehkä selkeitä rajaviivoja ei ole, eikä ole tarpeen etsiäkään. Mahdollisimman yksinkertaistettuna sosiaalinen konstruktionismi on teoreettinen tulkintakehys, josta diskurssianalyysi ponnistaa kohti kanssakäymistä sosiaalisessa todellisuudessa. Keskustelu- ja diskurssianalyysi ovat hyvin lähellä toisiaan, mutta kun ensin mainittu keskittyy vuorovaikutuksen toimivuuteen, jälkimmäinen tutkii vuorovaikutuksen merkityksiä. Etnografialla ja diskurssianalyysillä on myös yhteisiä elementtejä, kuten kontekstisidonnaisuus ja kulttuuriset tulkintaresurssit, mutta tutkimusmenetelmänä poikkeavat luonteeltaan toisistaan. Semiotiikka ja retoriikka taas tarkastelevat kielen ja puheen merkityksiä lähempänä muotoa, symboliikkaa, mikrotasoa ja tavoitetta.

Diskurssianalyysissa tutkimusvälineenä on keskeistä ihmisten välinen kanssakäyminen. Siihen liittyvää kielellistä toimintaa tarkastellaan kulttuurisuuden, kommunikaation ja merkitysten näkökulmista. Samalla nämä ulottuvuudet ovat sidoksissa myös toisiinsa, jolloin tarkasteluun syntyy monisäikeinen kenttä erilaisine vastapareineen. Tämän 'diskurssianalyysin tutkimuksen kartan' avulla tutkijalla on mahdollisuus lukuisiin painotuksiin ja moniulotteisiin tulkintoihin. On suorastaan uskomatonta, miten vivahteikas ja kerrostunut näkökulma dialogiin voikaan syntyä kun vuorovaikutusta aletaan tutkia mm. sanastojen, sananvalintojen, vuorottelun, avainhetkien, jaksottelujen, sävyjen ja muotoilun kannalta – vuorovaikutuksen yksityiskohtia eli mikromaisemaa. Tutkijalle yksityiskohdat kuitenkin värittävät kokonaisuutta, joka alkaa elää aivan uudella tavalla ja synnyttää uusia merkityksiä keskusteluprosessissa ja –jatkumossa.

Retoriikan käsitteen avaaminen ja erityisesti sen käytön selkiennyttäminen kommunikaation tutkimuksessa on mielenkiintoinen ja tajuntaa avartava. Retorisen analyysin metodiikka nykyisen runsaan ja värikkään mediatarjonnan maailmassa on haastava. Teoksessa on mainittu lukuisa määrä tutkimuskohteeksi oivallista kirjallista materiaalia puolueohjelmista ja komiteamietinnöistä mainoksiin sekä erilaisista äänitallenteista elämäkertahaastatteluihin ja oikeudenistuntoihin. Lisäisin listaan vielä ainakin yhden itseäni kiinnostavan kohteen, internet-keskustelupalstat, joiden käyttö ei ehkä teosta kirjoitettaessa (1999) ollut niin laajaa kuin tänä päivänä. Niissä, jos missä, keskustelukumppania yritetään vakuuttaa mitä erilaisemmillä ja –tasoisemmillä argumenteilla suoranaiseen väittelyyn asti! Diskurssia analysoiva tutkija, jonka lähestymistapa on retorinen, kiinnittää keskustelussa tai dokumentoinnissa huomionsa niihin resursseihin, luonteeseen ja kategorioihin, joiden perusteella faktoja ja argumentteja esitetään, sekä niiden seurauksiin – jatkumoon. Siis ottamatta kantaa itse väitteisiin tai niiden oikeellisuuteen.

Diskurssianalyysin 'hengessä' vuorovaikutus nähdään paitsi tilanteeseen, myös kulttuuriin sidottuna, osana suurta kokonaisuutta, jolla on oma järjestyksensä ja taustansa, jolla ei aina välttämättä ole alkua eikä loppua ja jossa tieto, valta ja totuus ovat kumppaneita. Tämä näkökulma on ristiriidassa monien muiden tieteellisten suuntausten, esim. kognitiopsykologian kanssa, mutta ehkä juuri se tekeekin siitä kiinnostavan! Esimerkiksi psykoanalyysia ei diskurssianalyysin näkökulmasta pidetä

ratkaisuna ihmismielen syövereihin, vaan minän rakentamisen välineenä. Ehkä tämän 'titaanien taistelun' seurauksena onkin kehittynyt myös diskursiivisen psykologian suuntaus, jonka mukaan sisäistä maailmaa ei ehkä ole olemassakaan tai että (toisen) kokemuksia voi tutkia vain puheen yhteydessä, pääsemättä lopulliseen kosketukseen ihmisen sisäisen maailman kanssa.

Keskustelusta tulee kulttuurinen ketju ja kulttuurista keskustelun virta, kun sitä ajatellaan kehänä, jossa puheemme ei ole irrallista – yksittäinen lausuma ei sinällään omaa mitään merkitystä, kuten kirjoittaja sanoo – vaan aina sidoksissa siihen kulttuuriseen tilanteeseen ja asemaan, jossa olemme ja joista myös syntyy yhteisiä tulkintoja muuttuen kulttuuriksi. On syytä myös muistaa, että diskurssin tutkimustilanteessa tutkija on mukana tässä virrassa omine konteksteineen, positioineen ja motiiveineen. Esimerkkejä tällaisista positioista ovat analyttikko, asianajaja, tulkitsija ja keskustelija sekä niiden väliset kombinaatiot. Tutkimusmenetelmän vakuuttavuutta ja tieteellistä laatua pyritään lisäämään mm. kuvaamalla tutkittavien omaa ymmärrystä ja poikkeustapauksia sekä hyödyntämällä avointa kritiikkiä ja aiempien tutkimustulosten kumulaatiota. Tutkijan reflektio oman siotumuksensa, kielenkäyttönsä ja kommunikaationsa suhteen on olennaista.

Diskurssianalyysin tuloksia ei välttämättä voida hyödyntää perinteisenä rakenne- tai muutostutkimuksena, vaan ne on nähtävä enemmänkin kulttuurin tulkitsijoina ja kriittisen keskustelun herättäjinä. Mikrotason ymmärrys kuvaa usein vääjäämättömästi myös makrotason ilmiöitä. Yhteiskunnallista todellisuutta ei tarvitse kieltää, vaikka keskitytäänkin kielelliseen toimintaan – inhimillisyyden perusulottuvuuteen ja –metodiin.

Vaikka diskurssianalyysi onkin luonteeltaan ontologinen ja spekulatiivinen eikä tavoittele 'lopullista totuutta', ja on sen vuoksi tieteen kentässä joutunut puolustelemaan asemaansa, on se kuitenkin varteenotettava ja erilainen tapa tarkastella ilmiöitä. Etenkin kun 'lopullinen totuus' muutenkin on usein aikakautensa ja kulttuurinsa tuotos.